

De werk- en wooneenheden van het Kunitzer-complex te Łódź

door Jerzy Dzieciuchowicz

fig. 1.
a. localisatie van de Kunitzer-nederzetting
b. het dorpje Widzew in de eerste helft der 19de eeuw
c. urbanisatie van de nederzetting en omstreken in de eerste helft der 20ste eeuw

* Het stichtingsdokument, gedateerd 10 juni 1387, behelst zowel Łódź als Widzew. Volgens DINTER (1965) bewam Widzew 14 jaar vrijstelling van belasting en Łódź enkel 3 jaar. Dit kan verklaren waarom Łódź reeds vroeg, en Widzew pas veel later, administratief geordend werd. Het betreft hier de eerste historische bron Widzew betreffende.

Het **Kunitzer-complex** te Łódź werd opgericht in de tweede helft der 19de eeuw dichtbij het historische stadje **Widzew**.

Widzew zelf is gesticht in 1387 onder jurisdictie van de stad **Sroda**, en behoorde toe aan de bisschoppen van **Kujawy**. Zowat een halve eeuw lang bleef het een typische kleine agrarische nederzetting, waarin het ambacht een belangrijke rol speelde. Dit is duidelijk te zien in de samenstelling van de bevolking. In 1567 woonden er o.a. vijf boeren, vier ambachtslui, een molenaar en een gemeentesecretaris (*Stownik Geograficzny Królewsta Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 1880-1904).

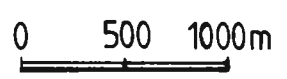
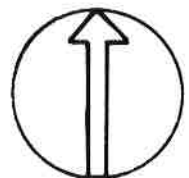
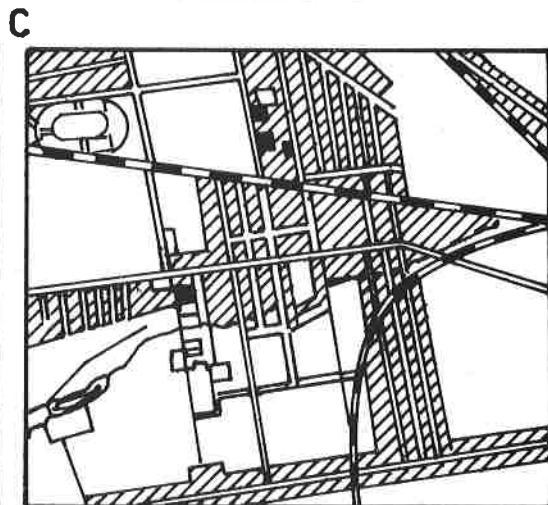
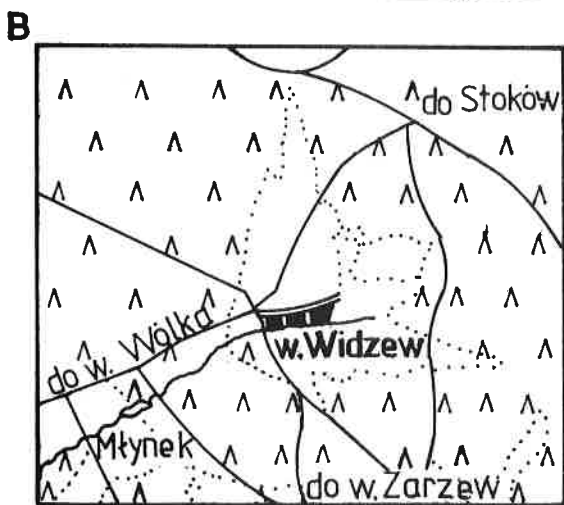
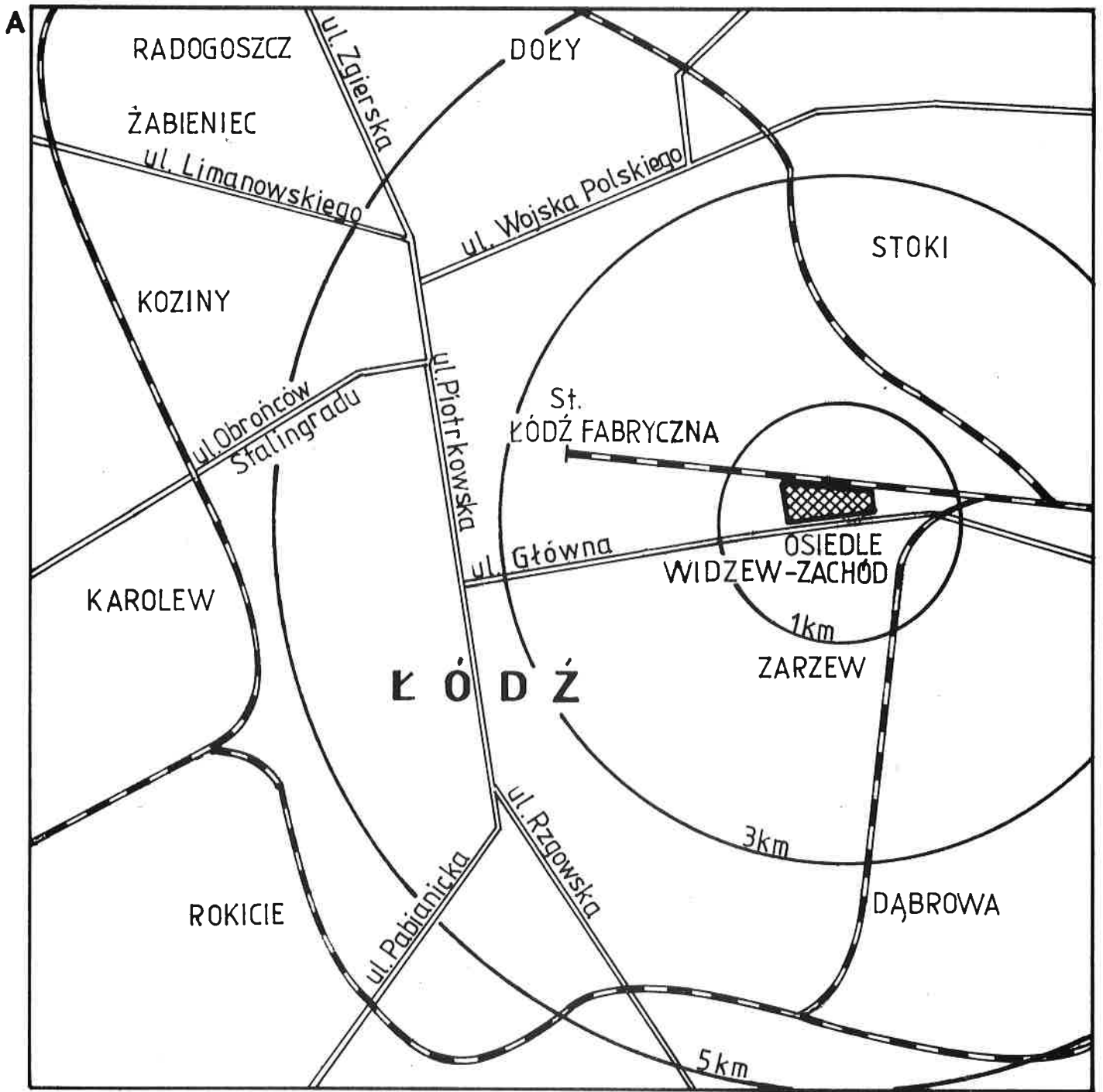
Het dorpje, lieflijk gelegen op een open plek in het woud, aan de rivier de **Jasień** en door weilanden omringd, is in 1827 in handen van de staat overgegaan. Op dat ogenblik telde men er nog één woning met 22 bewoners. In het naburige dorp **Widzewekwhad** bevonden zich toen 5 woonhuizen met een totaal van 56 bewoners.

In de tweede helft der 19de eeuw veranderden zowel de socio-economische omstandigheden als het omliggende landschap.

In 1878 kocht **J. Kunitzer** een deel van de dorpsterreinen en richtte er een katoensspinnerij-annex weverij op (**Eichler**, 1944). Beide brandden in datzelfde jaar echter af. Dank zij de kredieten verleend door **J. Heinzl** (die ook de eerste inplanting had gefinancierd) kon Kunitzer de productie al vlug heropstarten, nu uitgebreid met drie nieuwe afdelingen: de ververij, de appretuur en de textieldrukkerij, alle met de modernste machines uitgerust.

In 1880 herstructureerde het bedrijf zich tot **maatschappij op aandelen**. De jaarlijkse produktie bedroeg op dat ogenblik 1.200.000 zilveren roebels (**J. Potawska**, 1964). Nog volgens Potawska stelde men er in 1894-1895 reeds 2.100 mensen tewerk. Getuige de *Encyklopedia Powzechna Ultime Thule* was dit cijfer in 1930 al opgelopen tot ca. 10.000.

De strakke verbondenheid tussen arbeider en fabriek wordt bewezen door het feit dat elke produktie-uitbreiding gepaard ging met de ontwikkeling van nieuwe arbeidershuisvesting. De Kunitzerhuizen waren in lange regelmatige rijen dichtbij de werkhuizen opgetrokken langs beide zijden van de oude **Rokiciny**-weg die Widzew met Łódź verbond. Een groot deel van het complex lag tussen de voornoemde **Rokiciny**-weg en de spoorlijn welke **Łódź** met **Fabryczna-Koluszki** verbond. De spoorweg vormde dus de noordelijke, de fabriekspanden de zuidelijke, en de boomgaarden en tuinen, integraal deel uitmakende van het gebied, de westelijke grens. Hier werd intensief gebouwd. In 1880 waren er 31 woonhuizen, in 1891 reeds 65 (57 in hout, 8 in baksteen) bewoond door 1.583 mensen. De arbeidershuisvesting heeft de demografische groei van het bedrijf bepaald en werd beetje bij beetje geïdentificeerd als zijnde het dorp Widzew zelf. Volgens de *Stownik Geograficzny Królewsta Polskiego* (1880-1904) bedroeg het aantal inwoners er in 1800 442, en in 1893 bijna 1.000. Ook de dorpsoppervlakte vergrootte. In het begin der 19de eeuw besloeg het gehucht

niet meer dan 95 tot 154 ha (**Kossman**, 1930), in 1880 was dat al 352 tot 484 ha.

De houten Kunitzer-huizen (in de jaren zestig van onze eeuw afgebroken) waren smalle, bijna identieke 1,5 verdieping hoge constructies uit balken van 8 à 9 cm diameter. Ze waren op rechthoekig grondplan opgetrokken met afmetingen 16 x 4.5 meter, in drie varianten van 504, 627 en 647 m³, elk met zes tot acht éénkamerflats van ca. 15 m² groot.

Naast deze houten huizen bouwde men er eveneens enkele uit baksteen, 1,5 tot 2,5 verdiepingen hoog, bestemd voor het hoger kader. In één daarvan was ook een winkel gevestigd waar groenten en fruit afkomstig uit de naburige tuinen te koop werden aangeboden.

De Kunitzer-"familie"huizen verwezen volgens Poptowska (1964), in vorm en afmetingen naar de vroegere wevershuizen tussen 1823 en 1826 te Łódź opgetrokken. Deze één verdieping hoge woningen voor ambachtslui waren als tweewoonst langs beide zijden van een vestibule geconstrueerd. De Kunitzer-vestiging bewijst dus de sterke invloed der tradities in het partikuliere bouwschema. Op het einde der 19de eeuw zou deze bouwvorm totaal uit het stratenpatroon van Widzew verdwijnen. Het dorp zelf is formeel in 1908 door het zich dynamisch ontplooiende Łódź opgeslokt.

In de zestiger jaren van onze eeuw zijn nieuwe woonkernen opgetrokken op het territorium der Kunitzer-nederzetting. Op dat ogenblik vonden 7.600 personen er onderdak in 154 huizenblokken met 1.424 éénkamerflats. De meeste houten constructies bevonden zich in bouwvallige staat. De afschrijvings-coëfficiënt van 94 huizen overtrof 70%, bij 54 varieerde hij tussen 50% en 70%, en slechts bij 5 lag hij lager dan 5%! Het overgrote deel der bewoners leefde er in erbarmelijke omstandigheden. Slechts enkele huizen waren, naast de aansluiting op het elektrisch net, voorzien van sanitair of andere technische uitrusting. In totaal moesten 142 blokken met 1.044 kamers met de grond worden gelijk gemaakt. Voor ongeveer 860 families (2.706 personen) was herhuisvesting noodzakelijk.

De terreinen behoorden voornamelijk aan de staat toe, en vielen onder het bestuur van de *Widzewskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im 1 Maja*, of **De 1 Mei**

Widzew Inplantingen van de Ka-toenindustrie. Alleen in het oosten waren enkele gronden in het bezit van privé-eigenaars.

Slechts een klein deel van het complex was bestemd voor tijdelijke of blijvende aanpassing. In totaal zijn 12 blokken van 377 kamers voor 487 bewoners, aangepast. Het waren dan nog bakstenen constructies van goede technische kwaliteit. Op die manier is alleen dit type voor het nageslacht bewaard gebleven. Alleen het netwerk van hoofd- en zijstraten, evenals de rijke groen-aanleg geven ons nog een idee van het oude residentieel fabriekscomplex.

Oriënterende Bibliografie

DINTER H.S., *Dzieje wielkiej kariery*, Łódź 1332-1860, Łódź 1965.

EICHLER A., *Julius Kunitzer und seine Zeit*, Litzmannstadt (Łódź) 1944.

Encyklopedia Powszechna Ultima Thule, Warszawa 1927-1939.

KOSSMAN E.O., *Rys geograficzny planu m. Łodzi*, *Czasopismo Przyrodnicze* 1930.

POPLAWSKA J., *Budownictwo domów robotniczych w Łodzi w drugiej połowie XIX w.*, Warszawa 1964.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1880-1904.

blz. 58 en 59: Bakstenen woongelegenheden voor de textielarbeiders, gelegen ten oosten van het stadscentrum, daterend uit het derde kwart der 19de eeuw.

(foto's P. Viaene, 1983).

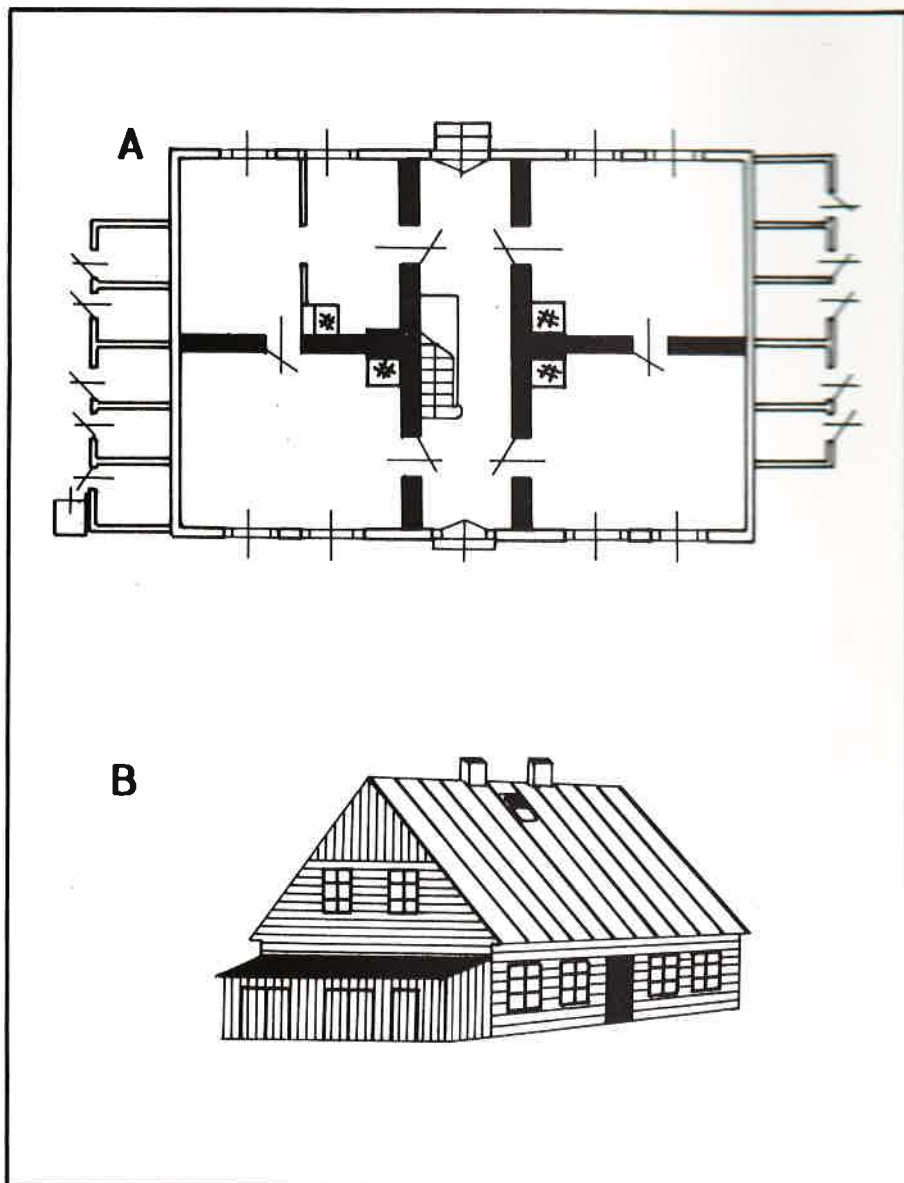
THE FACTORY-RESIDENTIAL KUNITZER

In this study one proposes to show the development the factory-residential J. Kunitzer's complex in Łódź.

L'ENSEMBLE INDUSTRIEL-RESIDENTIEL KUNITZER

L'étude se propose de montrer le développement de l'industriel-residentiel complexe de J. Kunitzer de Łódź.

fig.2. a. plan van een Kunitzer-huis op de **Kazimierza**-straat 17.
b. typisch Kunitzer-huis op **Tunelowa**-straat 1.

Eén de weinige nog resterende houten arbeiderswoningen te Pabianice uit de jaren 1850.
(foto P. Viaene, 1983).

